

MAKS KRMELJ-MATIJA

»LAŽJE BI GLEDAL SMRT KOT TO STRAŠILO«

(Iz spominov na leto 1941)

Velika noč je bila v Poljanski dolini že od nekdanj velik praznik. Za dolgo in mrzlo zimo je bila prvi znanilec pomladi, najlepšega časa, ki se je napovedoval. V teh dneh je že od nekdanj počivalo delo. Po nepisanih pravilih tedaj nismo delali, kajti bil je praznik veselja in počitka za zgarane kmečke ljudi. Ljudje so se v teh dneh oblekli v nova praznična oblačila, premožnejše gospodinje so napekle s kuhanim maslom in stolčenimi orehovimi jedrci nadevane sladke potice in pripravile makove kolače; brhka dekleta pa so z narodnimi motivi obarvale pirhe, gospodar pa je poskrbel za primerno pijačo.

Tako smo praznovali velikonočne praznike v naši Poljanski dolini do leta 1941.

Velikonočni ponedeljek 14. aprila 1941 pa je bil povsem drugačen. Vse je bilo tiho, tudi zvonovi se niso oglasili, ljudje so stali in plašno pričakovali neznano.

Sicer pa so se že ves april in še prej v dolini vesti kar preHITEVALE. Govorili so, da grozi vojna, da so na Žirovskem vrhu zbrane čete, da branijo domovino pred sovražnikom. Toda vpoklicani vojaki so dobili puške brez nabojev, topni-

Poljane nad Skofjo Loko pred vojno; fotografija je pisca spominov spremljala na njegovi poti vsa leta vojne

čarji so pohajkovali okrog topov, za katere niso imeli granat, mitraljezi pa so bili brez streliva. Nastala je zmeda, sabotaža je bila očitna. V torek ponoči 8. aprila so se začele čete razhajati. V največji naglici je bilo treba zapustiti »nepremagljive« železobetonske utrdbe, ki smo jih gradili petnajst let in so stale ljudstvo milijarde zlatih dinarjev. Te trdnjave na Žirovskem vrhu in na Blegošu so bile opremljene s starim orožjem. Jugoslavija ga je nasledila po španski državljanski vojni, zanj pa je dala lačni Francovi Španiji žita in mesa. Kupljeno orožje je bilo seveda popolnoma neuporabno.

V sredo 9. aprila organizirane jugoslovanske vojske na Žirovskem vrhu že ni bilo več. Vojaki, ki so ostali brez poveljnikov, so se porazgubili po gmajnah. Orožje, ki so ga imeli v rokah, so odnašali s seboj domov. Zaradi izdajalskega Rupnikovega dejanja je nastala na najbolj utrjenem in hkrati najbolj oboroženem delu jugoslovanske meje proti Italiji velika odprtina brez ovir za sovražnika. Čeprav je imel tako odprto pot v notranjost jugoslovanske države že od 8. aprila dalje, se sovražnik ni spustil skozi ponujeno pot v notranjost dežele, kajti v vznožju Blegoša, pri kmetu Jezgurcu, je vod naše vojske napadel italijanske zavojevalce, ki so se pod silnim strojničnim ognjem in ob naskoku naših morali panično umakniti. Za seboj so uničevali mostove, skladišča in vse, kar niso uspeli v naglici odpeljati s seboj.

Beg italijanske vojske je varno zavarovala s svojimi naravnimi ovirami šele reka Soča.

Vodnik tega jurišnega voda je bil Jože Peternel, brat znanega predvojnega športnika in kolesarja Janeza, a desetar v enoti je bil njegov brat Anton, doma iz Delnic v takratni poljanski občini. Italijani so se več dni utrjevali in čakali na napad jugoslovanske vojske. Ker pa branilca le ni bilo od nikoder, so se končno sami odločili za protinapad. Tako so na velikonočni ponedeljek 14. aprila 1941 prišli v Poljane. Tega dne je v popoldanskih urah na zgradbi, v kateri je nekoč domovala jugoslovanska žandarmerija, zavihrala italijanska zastava. Ljudje so jo z nezaupanjem gledali in se s čudnimi občutki razhajali.

Opazoval sem čudno vojsko, ki se je počasi in boječe premikala od jugoslovansko-italijanske meje, z bojno opremo in natovorjenimi mulami in spremljajoče vojake z na strel pripravljenim orožjem. Ko smo se po tem čudnem prihodu »zmagovite« vojske v Poljane razhajali, sem se srečal in ustavil pred starim, narodno zavednim Poljancem, trgovcem Cenetom Jamarjem. Srečanje se mi je živo vtisnilo v spomin. Skoraj nič nisva govorila. Jamar je pogledal na v vetru se zibajoči okupatorjev simbol in rekel: **»Lažje bi gledal smrt kot to strašilo!«** Po njegovih bledih licih se je utrnila solza. Brez besed se je obrnil in žalostno nadaljeval svojo pot.

Brezvladje v dolini je trajalo kar celih pet dni! Res je zasedla dolino prava »kurja vojska«, kot se je v tretjem letniku Loških razgledov (1956) izrazil Milan Žakelj-Žirovnik, ko je pisal nekaj o osvobodilnem gibanju v žirovski dolini.

Italijanska vojska je ostala v Poljanah samo devet dni. V tem kratkem času je komaj pospravila vojni plen razpadle jugoslovanske vojske. Nato jo je začela izpodrivati nemška policija in kljukasti križ je zamenjal italijansko tribarvnicno na kasarni v Poljanah. Nemški okupator ja začel seveda takoj z uvažanjem svojega »novega reda«. Hitlerjev »red«, ki ga je zanesel k nam, je bil dobro in načrtno pripravljen. Hotel je tudi Gorenjsko čim prej ponemčiti. Za to je uporabljal prav vsa sredstva nasilja, vse drugo je bilo postranska stvar.

Pripoved prekinjam, ker hočem opozoriti ob današnjem gospodarskem napredku ne le v dolini, temveč v vsej Sloveniji in Jugoslaviji na hude gospodarske razmere, ki jih je okušalo kmečko gospodarstvo ves čas stare države. Niso se spremenile niti tik pred vojno, nasprotno, celo v vojno smo šli z njimi. Vplivale so na razvoj nadaljnjih političnih dogodkov v dolini in tudi prispevale k tako izredni rasti narodnoosvobodilnega gibanja na tem področju.

Gospodarska kriza je prav posebno zajela tako zaostale kraje, kakršni so takrat bili tudi v Poljanski dolini. Mislim, da se ne motim, če rečem, da je od vseh gorenjskih predelov bila Poljanska dolina med najbolj zaostalimi. Dela ni bilo nobenega. Ker ni bilo industrije, ni bilo kaj početi, celo kake pomembnejše obrti ni bilo. Čakali smo rešitve, pomoči. Kakšna naj bi bila ta pomoč, ni nihče vedel, pa tudi tega ne, od kod naj bi ta pomoč prišla.

Zadolženost je rasla iz dneva v dan. Julija 1932 je denar po bankah in hranilnicah zaradi moratorija zamrznil. Letno so dajali hraniteljem iz knjižnice le po dvesto dinarjev. (V ilustracijo vrednosti denarja: 1. februarja 1936 je bila vrednost 1 ameriškega dolarja 43.80 din).

Moja rojstna vas Hotovlja je imela osemindeset številnk in prav toliko kmečkih gospodarstev. V triindvajset letih stare Jugoslavije so v Hotovlji propadle tri stanovanjske hiše, a na novo sta bili pozidani le dve. Vsi smo bili zadolženi. Niti eden med nami ni mogel reči, da mu je dobro. Tako, kot je bilo v naši vasi, je bilo tudi v naši občini in tako je bilo drugod, po vsej državi. Boben je pel svojo grozljivo vsakdanjo pesem.

Prodati nismo mogli ničesar, blaga vseh vrst je bilo na pretek, kmetijski pridelki so bili brez cene. Mesnati živini se je cena začejala pri 3.50 din, mleko je bilo po 0.70 par za liter, krompir je bil po 80 par — predvojne veljave! Lahko si bil zadovoljen, če si ga sploh mogel prodati po tej ceni. Gospodarstvo je do kraja zamrlo, zato je bilo podeželje dovezetno za vse, kar bi vodilo kmeta iz brezizhodnosti. K temu je bogato botrovala še skupna davčna obremenitev na prebivalca, ki je v Sloveniji bila izredno visoka, saj je znašala v letu 1935 1056 din, medtem ko je drugod po Jugoslaviji bila 580 din.

Od 1932 do 1936 so bili rubeži davkarije v naši dolini na dnevnem redu, bodisi zaradi obresti, bodisi zaradi neporavnane davka. Prihajalo je do pretresujočih in dramatičnih zapletov.

Tako je bila srednje velika kmetija Janeza Kisovca iz Hotovlje zadolžena, da se ni mogla več normalno razvijati. Gospodinja ni imela ne hrane, ne moke, ne masti, pa tudi najnujnejših pripomočkov, kot so sol in vžigalice, ni bilo. Često je morala počakati do poznih jutranjih ur, da so skrite kokoši po drvarnici znesle jajca, ki jih je nato odnesla v trgovino in za prodani izkupiček kupila najpotrebnejše, da je mogla zakuriti štedilnik.

Poseben problem, ki se je iz leta v leto večal, je bila kmečka prezadolžitev. Dolgovi so tako narasli, da jih 48 % prezadolženih kmetov niti s prisilno prodajo posestev ni moglo več pokriti. Za kmeta nihče ni skrbel, država je s prezadolženim kmetom občevala samo prek žandarjev z nasajenimi bajoneti ter z zapori. Kmečki dolgovi so tako narasli, da so postali v državi prvi problem. Za prezadolženega kmečkega pridelovalca se ni nihče brigal. Prepuščen je bil usodi počasnega, a strašnega propadanja. Ta proces je bil v Sloveniji najhujši na Štajerskem, zlasti še, ker je germanizacija s svojim jezikom na debelo govtala slovensko zemljo. V letih od 1920 do okupacije so v Sloveniji z licitacijami na

javnih dražbah prodali 15.227 kmetij za 1,817.798,397 din ali v povprečju kmetijo za 119.379,94 din. Davkarije so s svojimi biriči rubile vse od kraja, od živine in inventarja do zemlje. Vse to so prodajale za smešno nizko ceno.

Agrarno vprašanje ni bilo rešeno. Vladali so še vedno graščaki, stari zemljiški gospodje, ki so imeli v svojih rokah najdonosnejšo zemljo na Slovenskem. Obdelovali pa so jim jo najsiromašnejši bajtarji, ki so posedovali komaj nekaj desetin arov siromašne zemlje.

Po popisu iz 1931 smo imeli v Sloveniji 154.628 kmetijskih gospodarstev z 1,278.638 ha zemlje. V te številke so všteti tudi vsi veleposestniki, posestva raznih bank, advokatov, cerkva in tuje gospode. Od tega je bilo 154.628 kmetijskih gospodarstev, med katerimi je bilo pravih kmečkih gospodarstev le 134.000; 88.792 jih je imelo komaj 169.246 ha zemlje. Od teh ni imel noben več kot 5 ha in 90 arov. Na drugi strani pa je imelo 222 veleposestnikov preko 201.475 ha zemlje, kar znese na posestnika več kot 907 ha. Od teh 222 veleposestnikov jih je bilo 106 tuje narodnosti. Če pa si ogledamo te številke še pobliže, potem vidimo, da je imelo na eni strani trinajst veleposestnikov, od katerih jih je bilo kar enajst tujih, 90.075 ha zemlje. Povprečno je prišlo v tej skupini na posameznika približno 6927 ha. Medtem ko je na drugi strani 51.137 bajtarjev imelo 43.437 ha, kar pomeni, da je povprečno eno tako gospodarstvo obsegalo le 85 arov! (Po statističnih podatkih: Godišnjak Jugoslavije 1931; Albin Prepeluh, Agrarna reforma, 1933).

Nekega dne 1934 je prišel k meni Janez Kisovec in mi povedal, da ga pridejo spet rubit. »Sedaj gre pa že kar za res,« je dejal. »Živino imam v hlevu, živim od nje. Živali niso moje, imam jih v najemu. Zaradi tega mi jih ne morejo prodati. Zato pa so sedaj na vrsti zemlja, travniki in njive. Licitacija je sklicana za jutrišnji dan. Brez moči sem, sodnija z žandarji je močnejša. Ne bom mirno gledal tega ropanja. Prosim, pridi, da boš videl, kako jim bom zagodel.«

In res, naslednjega dne, malo pred napovedano licitacijo, sem prišel k Janezu. Stopil sem v prostorno kmečko hišo z mogočno pečjo. Svetlobo so dajala majhna, v starinskem slogu izdelana okna. V kotu hiše je stala velika javorova miza. Kolikim rodovom je služila! Od starosti je bila že vsa porumenela in razjedena od lesnih črvov. Po njej je bilo z nožem vse polno zarez v les, poznali pa so se tudi nekaki udarci z malo sekuro. Po zidu nad okni so visele stare slike na steklo. Med njimi, prav v kotu pa je visel polomljen križ. Za mizo, na vsaki strani zidu, so bile klopi. Za vrati je bilo zloženo raznovrstno orodje, med drugim tudi velika žaga. Seveda med orodjem ni manjkalo dobre sekire. Tu je bila tudi mesarica, še vsa krvava, ker so z njo za svoje potrebe doma pobijali živinčeta. Pri tej hiši je živel hlapec Levin, človek močne postave, tako obraščen, da je bil kot medvedov sin. Tako je bilo pri hiši tisti dan, ko sem prišel k njim. Gospodar je povedal Levinu, kaj se ta dan pripravlja in dodal še s posebnim poudarkom: »Če bo treba kaj pomoči, ti bom že rekel. Bodi pripravljen, da ukazano izvršiš. Zato se zadržuj tu za vrati, v kotu. Če bom zgrabil za nož, potem zgrabi ti kar za krvavo mesarico!«

Ob napovedanem času so prišli v hišo štirje možje in posedli za mizo. Razgrnili so mape in napovedali gospodarju licitacijo. Nameravali so prodati najlepše kose rodovitne zemlje zaradi plačila obresti banki. Taka je bila biričeva uvodna napoved, s tem pa se je licitacija že tudi začela. Birič je povedal, kje zemljišče leži, koliko meri in kakšna je njegova cena. Tedaj je kupčev zastopnik iz Škofje Loke izjavil, da je kupec vseh zemljišč, ki so naprodaj. Vendar

pa je pripomnil, da je cena previsoka. Birič je potem še pojasnil, da mora prenosne stroške plačati prodajalec.

Gospodar Janez je doslej vse to mirno poslušal. Po njegovem obrazu pa se je videlo, da se v njegovi notranjosti dogaja nekaj silnega, strašnega. V glavo mu je udarila kri, že ko je slišal, kako hladnokrvno barantajo za zemljo, od katere so živeli rodovi Janezovih prednikov stoletja. Kot da ga je neka nevidna sila pognala pokonci, je skočil s stola in se postavil pred nje, kot da brani zemljo, od katere je živel devet otrok. »Zemlja je bila naša in bo ostala pri hiši tudi v bodoče, to vam povem, volkovi,« je zavpil in ves zaripel v obraz odprl miznico, zgrabil velik kuhinjski nož, zarjul in ga dvignil visoko v zrak ter ga z vso silo zapičil v na mizi razgrnjene mape. Nato pa je vprašal: »Komu se še hoče naše zemlje? To bomo že videli!« Levin, stoječ za vrati, je zvesto sledil svojemu gospodarju. Ko je videl v gospodarjevih rokah nož, je zagrabil krvavo mesarico, skočil k mizi z visoko dvignjeno sekuro in divje zarjul: »Janez, kóga?« Vse doslej so možje za mizo mirno barantali, kot da se to nikogar ne tiče kakor samo njih. Tedaj pa so prestrašeno skočili in z največjo naglico zbežali iz sobe, ne da bi poskrbeli za vso dokumentacijo, ki je ostala na mizi.

Moram priznati, da sem gledal ta prizor z barantanjem z velikim vzburjenjem. V meni je zavrela kri, da bi bil skočil mednje in z golimi rokami zadavil prvega od njih. Kako bi se stvar končala, da niso zbežali?

Opisal sem le eno dražbo, a koliko jih je bilo, je danes težko povedati. To ni bil osamljen primer, ki naj bi današnjemu človeku pokazal stanje oziroma odnos oblasti do delovnih ljudi. Prihajalo je do zelo čudnih prizorov. Nekateri so molili in klicali boga na pomoč. Drugi so strašno preklinjali, a tretji so klicali na pomoč samega hudiča. Človek bi bil skoraj mislil, da ni bolj osovraženega pojma v tem času, kot sta domovina in država. A ni bilo tako!

To se je pokazalo že ob napadu fašističnih vojsk na našo državo, ko je bila oklicana mobilizacija v gorske utrdbe Blegoša in Žirovskega vrha. Upravičeno bi lahko pomislili, da se bo marsikdo potajil. Toda osovražen je bil le državni režim, državo je ljudstvo hotelo braniti. Nihče ni mislil drugače, vsakdo se je javil svoji komandi. Ne poznam primera v našem kraju, da se kdo pozivu ne bi odzval. Naravnost presenetljivo je bila visoka narodna zavest.

V takem stanju nas je zajela okupacija. Človek bi mislil, da bo sedaj vse vrelo za Hitlerjem, kar so napovedovali okupatorjevi agenti, vendar se to ni zgodilo. Samo nekaj je bilo takih, ki so vpili: »Hitler nas je rešil pogina,« — toda tudi ti le kratek čas.

V juniju 1941 so že delovale na zasedenem področju tako imenovane rasne selitvene komisije. V Poljanah so opravile svoj posel drugega in tretjega junija. Tedaj smo tudi izvedeli, da je Hitler izdal ukaz o selitvi slovenskega ljudstva z Gorenjske. Zvedeli smo, da bodo desni breg Save izselili v celoti in prve ljudi so iz doline že tudi odgnali v zbirno taborišče v Šentvidu pri Ljubljani. Te vesti so ljudstvo v celoti streznile. Završalo je kot v en glas: »Ne damo se odpeljati!«

V tem pogledu so bili naši kraji v mnogo težjem položaju kot delavska središča na Gorenjskem. Industrijskim središčem selitev ni grozila. V njih se je okupator zadovoljil s čistkami, kajti delavci so mu bili življenjsko potrebni, saj je industrija na Gorenjskem morala z vsemi silami delati za vojni stroj. Te stvari so precej dolgo časa motile celo odgovorne komuniste takega delavskega središča, kot so bile Jesenice, o čemer je govoril tudi Tomo Brejc, in sicer ta-

kole: *Prisostvoval sem razgovoru tov. Kardelja po plenumu CK KPS ob koncu maja, na katerem nam je tov. Kardelj dal podrobno navodilo za delo in hkrati oceno našega dotakratnega dela. Pri tem je nenavadno ostro kritiziral delo jeseniških komunistov in posebno nekaterih vodilnih tovarišev, med njimi tudi Venclja Perka. Seveda so tako oportunistična stališča mnogo škodovala pokretu.*

Tu so vzroki, zaradi katerih se je novačenje borcev po teh središčih le počasi razvijalo. Proti oportunističnosti se je bilo težko boriti, ker si moral premagati najprej samega sebe, da si lahko postal revolucionar.

Kako pa je bilo z razvojem narodnoosvobodilne misli in oboroženega odpora pri nas v dolini?

Dne 27. aprila 1941 smo se v popoldanskem času sestali v domačiji Pavla Oblaka: Pavel Oblak, Avgust Šubic, jaz in pa Anton Nartnik, član okrožnega komiteja KPS (Kranj). Domačija stoji bolj na samem, v Hotoveljski grapi. Govorili smo o novo nastalem političnem položaju, Nartnik pa nam je razložil okrožnico, ki jo je izdal okrožni komite v Kranju. Okrožnica je pozivala k zbiranju orožja in vojnega materiala in opozarjala komuniste ter vse napredno misleče ljudi na previdnost. Nartnik nas je še posebej opozarjal na konspiracijo in disciplino pri delu. O kakih drugih organizacijskih ukrepih tega dne še nismo govorili.

Prvega in drugega junija so bili binškošni prazniki. Tega dne sem šel k sestri Milki Oblak, ki je živela na Javorniku na Jesenicah, z namenom, da

Rojstna hiša Maksa Krmelja-Matije v Hotovlji pri Poljanah. V hiši so bili prvi razgovori o organizaciji KP v Poljanski dolini. Po okupaciji 1941 so bila prav tod prva posvečovanja o oboroženem uporu v dolini; sem so na politične razgovore prihajali Lojze Kebe, Tomo Brejc, Stane Žagar ml. in drugi

vzpostavim stik z našim domačinom Francem Guzeljem iz Oselice, ki je delal na Jesenicah. Dogovorila sva se, da me poveže z nekim pomembnejšim človekom. Ker ga tedaj nisva dobila doma, smo se domenili, da me ta človek poišče na mojem domu. Za razpoznavni znak sem mu dal del na poljanski pošti žigosane dopisnice, katero sem pretrgal po poštnem žigu. Del te pretrgane dopisnice bi služil za razpoznavni znak človeku, ki bi prišel v Hotovljo na moj dom.

V zvezi s tem mojim obiskom sta prišla k meni na dom v četrtek 12. junija zvečer Alojzij Kebe in Anton Nartnik. Na našem prvem sestanku smo se razgovarjali o političnih vprašanjih iz preteklosti in o žgočih vprašanjih iz obdobja okupacije. Dogovorili smo se, da se naslednjega dne zvečer sestanemo s kandidati KP in osnujemo v dolini partijsko organizacijo. Sestanek smo imeli na mojem domu, nanj pa so bili povabljeni Pavel in Vinko Oblak ter Rudolf Robnik; z menoj vred smo bili štirje. Tega večera je bila osnovana prva partijska organizacija za področje Poljanske doline, ki je obsegala vse ozemlje severno od krivično postavljene meje med Italijo in Nemčijo. Ko smo sprejeli sklep o formiranju partijske organizacije v dolini, smo postali organizirani komunisti. Postati komunist, je tedaj pomenilo prevzeti posebno važno odgovornost. To je bilo toliko bolj pomembno, ker ni mogel vsakdo postati komunist. Za tistega, ki je imel tedaj to srečo, je bilo to veliko priznanje njegovi poštenosti, čast in spoštovanje. Naloge naše organizacije so bile jasno postavljene: razviti bi morali široko organizacijo Osvobodilne fronte (1), organizirati oboroženo partizansko četo (2) ter zbirati med ljudmi vojni material in finančna sredstva (3). Za sekretarja so tovariši določili mene.

V juliju se je organizacija okrepila še s štirimi novimi člani. Kandidati v članstvu KP so postali Franc Galičič, Maks Kalan, Anton Oblak in Valentin Rihtaršič. Tudi v tako razširjenem sestavu smo ostali zvesti našim nalogam. Ker nas je bilo več, smo se lotili dela še načrtnjeje. Da bi bile naloge in akcije čim temeljiteje opravljene, smo za vsako nalogo zadolžili posameznega tovariša; vsakdo izmed nas je imel svojo.

Vinko Mlakar je bil kot domačin iz Žirov zadolžen za politično delo v Žireh. Valentinu Rihtaršiču smo zaupali organizacijo obveščevalne službe, hkrati pa bi moral skrbeti za politično delo v Oselici in okolici. Rudolf Robnik je moral organizirati mladino na celotnem območju naše partijske organizacije, hkrati pa je moral organizirati vojaške akcije in sabotaje. Franc Galičič in Maks Kalan bi morala skrbeti za organizacijo, zbiranje, popravilo in varno shranjevanje orožja ter vojaškega materiala. Pavel Oblak je zaradi težke invalidnosti skrbel za dobre kurirske zveze, Anton Oblak je bil zadolžen za organizacijo zbiranja denarnih prispevkov; hkrati pa še za organizacijo sanitetne službe. Ta bojni štab je bil postavljen pred izredno težke in odgovorne naloge. Organizirati bi moral vstajo.

Priznati moramo, da smo naloge častno in dostojno izpeljali. V izvrševanju zadanih nalog je ta štab komunistov v glavnem tudi izkrvavel, saj so v tem boju za svobodo padli: Rudolf Robnik, doma iz Žabje vasi, padel kot komandir Poljanske čete v boju pri Pavlu Kalanu v Hotovlji 21. januarja 1942; Vinko Oblak, iz Žirov, bil je komisar Poljanske čete in je padel v boju z Nemci v Kopačnici julija 1942; Franc Galičič iz Hotovlje, politdelegat voda, težko ranjen v bojih na Lučine, ujet in umorjen v Dachau 1943; Anton Oblak iz Vršanjen pri Gorenji vasi, padel v boju za Črni Vrh 26. junija 1942; Pavel Oblak, iz Bukovega Vrha, komunist od leta 1920 in hud invalid, ujet je bil v bojih z

belimi in marca 1945 ustreljen v Podvrhu nad Javorjami; Maks Kalan iz Hotovlje je bil pri izvrševanju odgovornih vojaških nalog dvakrat težko ranjen; Maks Krmelj iz Hotovlje, komunist od leta 1938, težko ranjen; Valentin Rihtaršič iz Poljan je umrl po vojni; Anton Nartnik iz Lučin, komunist od leta 1935, je padel v boju z belogardisti pri Stični na poti iz Bele krajine na Gorenjsko.

Po okupatorjevih načrtih o uničenju Slovencev na Gorenjskem je bila izselitev le nedolžen poseg v naše življenje. Da bi se izselitev izvedla nemoteno, so odstranjevali vse take ljudi, ki bi mogli na kakršenkoli način to delo ovirati. Posebna pozornost je veljala komunistom. Od njih so zahtevali, da se v določenih dneh v tednu javljajo na policiji. Bali so se vseh izobražencev, zato so vse izselili. Podobno so ravnali tudi z nacionalisti, pa tudi z drugimi pošteno mislečimi ljudmi, ki so s prikrito nejevoljo spremljali dogodke.

Napad Nemčije na Rusijo je okupatorjeve želje po popolnem zlomu in oblasti na Gorenjskem močno povečal. Zato so si tudi prizadevali zajeti po možnosti vse, ki bi nasprotovali uničenju slovenstva na Gorenjskem in nudili odpor.

Ko je prišlo do spopada med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, so stvari postale jasne. Mnogo ljudi se je zavedelo, da so v nevarnosti. Umaknili so se iz javnega življenja in se zadrževali izključno v domačem okolju. Tedaj je začela policija s preiskavami in s streljanjem, ogroženi pa so se začeli umikati v nepristopne kraje, v hribe.

To je dajalo povod, da so se zlasti komunisti, ki jih je partija opozarjala, da so v nevarnosti, začeli umikati v ilegalo, z njimi pa so se umaknili tudi razni razumniki. Bili so politično in svetovnonazorsko zelo različni. V skupinah so bili moški in ženske. Njihov odhod v hribe pa še ni pomenil, da so se že tudi odločili za oboroženi boj.

Razumljivo je, da je bilo bežanje komunistov in pa raznih razumnikov bolj slučajna kot pa organizirana stvar. Ukrep teh ubežnikov je narekovala predvsem povečana nevarnost. Z umikom v bolj odročne kraje so takrat prvenstveno iskali le varnost zase. Zato je tudi razumljivo, da ta, politično in ideološko mešana družba ni bila preveč navdušena za boj z okupatorjem. V takem sestavu ni bila sposobna, da sprejme izredno težke pogoje partizanstva. Bili so medsebojno neenotni, ideološko za boj še ne dovolj pripravljeni in, kar je še posebno važno, bili pa so v glavnem tudi brez orožja. Taki so bili prvi začetki partizanstva na Gorenjskem.

Že prvi večji poseg nemške policije 8. avgusta 1941 na Jelovico je jasno pokazal, da brez boja v prihodnje ne bo mesta za nikogar, ki misli drugače. Potek in izid tega boja sta bila pomembna, saj sta v glavah razumnikov razčistila doslej nejasne pojme: da v hribih ne bo mesta za skrivaštvo, prav tako pa tudi ne varnosti za glave. To je bil povod, da se je večina oportunistov izločila iz družbe in odšla iskat varnosti za svoje glave v »Ljubljansko pokrajino«. Ugotovili so, da je takrat zapustilo Gorenjsko več kot štirideset ljudi. V hribih so poslej ostali samo tisti, ki niso mislili na skrivaštvo in na čakanje in ki so bili pripravljeni na takojšen boj z okupatorjem. Drugi so se po različnih poteh razšli.

Tega se spominja tudi Ivan Bertoneclj-Johan. Pripoveduje, da se je 8. avgusta 1941, v prvi večji borbi z Nemci, ki jo je vodil Cankarjev bataljon na nekdanjem Rženovem robu, sedanjem Partizanskem vrhu na Jelovici, kakih štirideset partizanov, večinoma so bili to novinci, razbežalo. Nekateri borci so odšli

na italijansko okupacijsko ozemlje, predvsem v Ljubljano, ki so jo v tem času imeli za svoje zatočišče. Dogodek zaključuje z besedami: »Mi smo jih takrat šteli za dezertarje.« Podobno opisuje tudi dogodke pod Štoržičem. Po napadu Nemcev na Štoržiški bataljon 5. in 6. avgusta na Dobrči je padlo približno deset partizanov, nekaj je bilo ujetih, približno dvajset pa jih je zbežalo; nekateri od njih so se umaknili tudi v Ljubljansko pokrajino. — Štoržiški bataljon je dejansko obstajal le nekaj dni. (Ivan Bertonec-Johan, Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske leta 1941, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1961, št. 1-2, str. 385.)

Avgusta, septembra in oktobra meseca priliva prostovoljcev v partizane ni bilo. Prosili smo jih, obetali so nam, da pridejo, vendar je marsikdo tedaj še pomišljal. Franc Biček pripoveduje v pismeni izjavi (napisani 3. marca 1950), da je bilo v Kokri približno štirideset delavcev pripravljenih za odhod v partizane, ko pa je bilo treba oditi, so se vsi skesali, razen enega, ki je odšel z njimi 27. avgusta 1941. O podobni stvari poroča tudi Tomo Brejc, ko piše, da so imeli sestanek z jeseniškimi komunisti Kejžarjem, Prežljem in drugimi v gozdu nad Mostami. Dogovorjeno je bilo, da bo odšlo v partizane okoli 400 ljudi z Jesenic, prišlo pa je 60 mož, in še od teh se jih je takoj vrnilo 15 domov. — Partizan prostovoljec je bil tedaj zelo redek, čeprav so bili zaželeni in potrebni. Zaradi tega smo rekli, da partizani prostovoljci dobivajo posebno, zlato veljavo.

Brž ko je Osvobodilna fronta prodrla s svojo jasno začrtano politiko, da je v hribih mesto samo za borbene ljudi, je nastal dolgotrajen predah. Politično vodstvo Gorenjske se je tega dobro zavedalo. Zato je pripravljalo daljšo, zelo široko politično obdelavo terena, ki naj bi vodila v bolj množičen priliv v partizane ali celo v vstajo na Gorenjskem. Uspehi izredno močnega političnega dela in propagande so se pokazali že konec novembra. Prostovoljci, ki so prihajali v partizane v tem obdobju, so že dobro vedeli, da boj ne pomeni več samo reševanje glave, temveč da gre tu za dobro organiziran in neizprosno osvobodilni boj z okupatorjem.

Posvetovanje na Jelovici

V petek 25. julija 1941 je prišel k meni Lojze Kebe. Med drugim ga je prignala v dolino tudi radovednost, kaj smo uresničili od sprejetih sklepov v naši partijski organizaciji.

Povedal je, da gremo v soboto zgodaj zjutraj na posvetovanje komunistov na Jelovico, da bo posvetovanje izrednega organizacijskega in vojaškega pomena in da bo posvečeno vstaji.

Naslednjega dne, že okrog druge ure zjutraj, sta odšla Kebe in Valentin Rihtaršič proti Blegošu in dalje proti Jelovici. V ponedeljek 28. julija se je Rihtaršič vrnil s posebnim Kebetovim naročilom, da je sklicano posvetovanje komunistov škofjeloškega okrožja pri Lenartu v Selški dolini. Kebe je povedal, da bo selške in škofjeloške komuniste o posvetovanju obvestil sam, iz Poljanske doline pa naj bi prišli vsaj trije. Na ta posvet smo odšli iz Poljan: Rudolf Robnik, Anton Oblak, Anton Nartnik in jaz. Iz Škofje Loke ni prišel nihče, a iz Selške doline so prispeli Ivan Tomažin, Šmid in še nekdo.

Razgovor je vodil Kebe, ki nas je seznanil s sklepi posveta komunistov, ki je bil na Jelovici prejšnjo nedeljo. Ti sklepi so bili: povečati je treba priprave za odpor proti okupatorju s tem, da se iz vrst predanih aktivistov kadruje novo

članstvo v KP in z njimi osnujejo nove partijske organizacije. Povečati je treba napore za razvijanje odborov Osvobodilne fronte, pojasnjevati je treba med ljudstvom vlogo in cilje boja Osvobodilne fronte. Zbirati je treba vojaški material, orožje in strelivo. Sprejet pa je bil tudi sklep, da se takoj ustanovi Poljanska četa. Za poveljnika te enote je bil določen Jože Bitenc, politični komisar pa naj bi bil Anton Nartnik.

Zato sta po posvetu odšla z nami do Četene Ravni Anton Nartnik in Janez Tavčar. Od tam pa sta se napotila v strme skalnate bregove Mladega vrha, da poiščeta prostor za taborjenje četice, ki naj bi nastala že v naslednjih dneh.

Že v torek 29. julija pa so se med prvimi prostovoljci Poljanske čete pripeljali v Poljane z avtobusom Tilka Busar-Maček in Ivanka Kobal. Na avtobusni postaji v Logu pri gostilni Cvelfar pa so izstopili iz avtobusa Jože Bitenc, Franc Busar in Jože Laharnar. Pričakoval jih je Anton Nartnik in jih odpeljal čez Gabrško goro v taborišče na Mladem vrhu. V sredo 30. julija pa je pripotovala v Poljane še Albina Mikuž. Z njenim prihodom je bilo tedaj v Mladem vrhu osem ljudi. Borci prve Poljanske čete so bili zelo pomanjkljivo pripravljene za boj. S seboj niso imeli ničesar za taborjenje, bili so brez orožja in imeli le nekaj starih pištol.

Zadnja stran čebelnjaka z oknom, skozi katerega so prihajali in odšli udeleženci posvetovanja komunistov škofjeloškega okoliša 6. oktobra 1941

V ponedeljek 5. avgusta zjutraj je prišla v Mladi vrh skupina petih mož. Na Lenart so prišli z Mohorja, od tam pa so se odpravili v taborišče na Mladem vrhu. Bili so to partizani Kranjske čete. Tako so se tudi sami imenovali. Vodil jih je Božo Ručigaj, z njimi pa so bili Edo Kocijan, Ludvik Vitez in še dva mlajša tovariša. Bili so lepo oblečeni, toda brez vsake opreme za taborjenje

v gorah. Nujno je bilo zdaj teh trinajst ljudi, nepripravljenih za partizansko življenje in bojevanje, opremiti z vsem potrebnim — od orožja do obleke. Orožje smo imeli skrito v Perdajčevi grapi in smo jih z njim seveda takoj oborožili. Dali smo jim deset pušk in potrebno strelivo. Od obveščevalcev pa smo zvedeli, da je v trgovini izseljenega trgovca Klobovsa v Poljanah dovolj čevljev in trpežne obleke. Zato je naša partijska organizacija pripravila vse potrebno za vdor v to trgovino. Po načrtu smo nameravali izpeljati akcijo 5. avgusta. Zato smo povabili vseh trinajst borcev, da so prišli v bližino Poljan, v gozd, imenovan Široki lazi. Tu jih je pričakal Valentin Rihtaršič in jih pripeljal točno nad trgovino, na vrh griča Podtabor. Naša zaščita, kakor smo jo mi takrat imenovali, pa je poskrbela za potrebno zavarovanje. Rudolf Robnik je s strojnico pazil, da ne bi prišlo do kakšnega presenečenja. V tej akciji smo sodelovali domačini: Franc Galičič, Maks Kalan, Rudolf Robnik, Valentin Rihtaršič in jaz. Trgovina je bila bogato založena, dovolj, da so se vsi dobro oblekli in obuli ter opremili s potrebno kuhinjsko opremo. Nahrbtnike pa jim je izdelal sedlar Jože Miklavčič iz Poljan. S tem smo hitro in zadovoljivo rešili vprašanja, ki so nemalo žulila prve borce v Mladem vrhu. S hrano sta jih tedaj oskrbovala Lado Jamar, član odbora Osvobodilne fronte, trgovec v Poljanah, ter Anton Peternel, ki je tedaj živel v Javorjah, blizu Mladega vrha.

Prvi odbor Osvobodilne fronte je bil v Poljanah osnovan 28. julija 1941. Po mnogih razgovorih je bil izbran iz ljudi, ki so bili pripravljeni sodelovati. Malo kasneje so oblikovali tak odbor v Gorenji vasi, kmalu pa so bili podobni odbori ustanovljeni tudi po drugih krajih doline, tako v Sovodnju, Žireh in v okoliških vaseh.

Celna stran čebelnjaka Maksa Krmelja-Matije tik ob njegovem domu

Rasti narodnoosvobodilne misli je posvečalo gorenjsko politično vodstvo veliko skrb. Da bi dobili temeljitejši pregled nad ustvarjenim delom in da bi lahko nudili gibanju potrebno pomoč, so na raznih krajih na Gorenjskem večkrat sklicevali posvete. Tako je Kebe pripravil 6. oktobra posvetovanje pri meni v Hotovlji. Na to posvetovanje sta prišla iz Selške doline Ivan Tomažin in Golob, iz Škofje Loke Fojkar, iz Poljan smo bili prisotni poleg mene še Robnik, Rihtaršič in Vinko Mlakar, četico pa je zastopal Anton Nartnik. Na posvet je poleg Kebeta prišel še Stane Bečan iz tržiško-kranjskega okrožja. Posvet je bil pri nas, v čebelnjaku.

Na sestanku je bil Kebe silno oster. Zlasti ostro je kritiziral premajhno dejavnost Poljanske čete. Ugotavljal je, da je v gozdovih Poljanske doline že dalj časa oborožena partizanska enota, ki pa doslej ni izvedla niti ene, še tako majhne vojaške akcije. Zato smo sklenili, da je treba sklicati v enoti sestanek komunistov in se z njimi pošteno pogovoriti, kaj sploh mislijo. Zato smo se dogovorili, da greva v naslednjih dneh na ta sestanek Kebe in jaz. Četa je tedaj še vedno taborila v nedostopnem kamnitem severnem bregu Koprivnika, vzhodno od Blegoša.

Na sestanku na mojem domu smo govorili tudi o pospešenih pripravah na terenu za povečan priliv novincev v partizanske enote. Kot sem že omenil, se je tedaj prav malo ljudi odločalo za odhod v partizane in tudi po drugih krajih Gorenjske je nastajalo nevarno zatišje. — Govorili smo tudi o nevarnosti reakcionarne klera, ki se je začela pojavljati. Alojz Kuhar je iz Londona pozival nekako takole: *»Slovenci smo majhen narod, zato se moramo paziti za dni, ki bodo prišli. Zaradi tega se ne dajte zapeljati komunistom v nevarno igro z orožjem. Je še prezgodaj.«* — Več časa smo posvetili tudi akciji za čim večjo razširjenost Osvobodilne fronte med ljudstvom, zaradi česar bi morali povečati našo propagandno dejavnost. Slovenski poročevalec se je v tem času ljudem priljubil iz dveh razlogov, ker je bil to slovenski tisk, prav posebno pa je bil iskan in zaželen kot obveščevalec o dogajanjih na partizanskih bojiščih. Tega branja nismo mogli nikdar dovolj preskrbeti. Dogajalo se je, da je posamezna številka krožila tako daleč in tako dolgo, da je postala že povsem izrabljena in nečitljiva.

Na tem posvetu sem bil imenovan za sekretarja celotnega škofjeloškega okoliša, kot smo že takrat ta predel imenovali.

Kakor je vse kazalo, da se nam je s hitrimi koraki bližala trda in nesmiljena zima. Partizanska žilavost je počasi in po malem plahnela. Že precej številne enote so se začele nevarno zmanjševati. Tudi naša četica se je zmanjšala za enega člana. Od septembra pa tja do novembra posebnih napadalnih vojaških akcij na Gorenjskem skorajda ni bilo. Sredi avgusta so okupatorji že kar verjeli, da je odpor zlomljen, ker so nastajala prav nevarna zatišja. Kot pa sem že povedal, je bilo tudi novačenje novih prostovoljcev zelo težavno. Vsi taki in podobni znaki so nas resno opozarjali, da je tu potrebno še nekaj ukreniti. Prihajajoča zima nas v takem stanju ni smela prehiteti.

V zvezi s temi zelo resnimi zadevami je bilo 19. oktobra sklicano posvetovanje komunistov v Škofji Loki, v gostilni »pri Tonetu«, ob kapucinskem mostu. Na ta sestanek je prišlo le še pet tovarišev: iz Selške doline je prišel Ivan Tomažin, iz Škofje Loke Justin Dolinar, morda, tega se ne spominjam več točno, Fojkar in še nekdo. Iz Poljanske doline sem prišel sam. Slaba udeležba je

bila do neke mere razumljiva. Mesto je bilo zelo neprimerno za tako dogovarjanje. Na posvetovanje je prišla Keбетova žena Mira-Vlasta. Najprej smo morali ugotoviti in tudi priznati, da od zadnjega posveta v Hotovlji nismo imeli uspeha. Mira je bila izredno ostra in kritična. Imela je seveda povsem prav.

Na tem posvetu smo ugotavljali, kaj smo doslej storili za povečanje oziroma organiziranje nove partizanske enote. Vlasta je predlagala, da v naslednjem mesecu zberemo za bataljon prostovoljcev. Ker je bilo na našem področju zelo malo komunistov, je bila taka zahteva težko ustvarljiva. Kljub temu smo njen predlog sicer s težavo osvojili. Dogovorili smo se, da naj bi ustanovili posebno četo za Selško dolino, posebno za Škofjo Loko in posebno za Poljansko dolino; vsaka pa naj bi štela od trideset do petdeset mož. S tako rešitvijo bi dobili enoto s sto možmi, s tem pa bi bili podani pogoji za formiranje Škofjeloškega bataljona.

Sodil sem, da od teh sklepov ne bo kaj dosti koristi in kmalu se je pokazalo, da se nisem motil. Ni mi šlo v glavo in nisem mogel razumeti človeka, ki je vodil škofjeloško partijsko organizacijo, da ni prišel na posvetovanje komunistov vsaj zdaj, ko smo se dogovarjali v mestu, v katerem je kot komunist in sekretar organizacije živel.

Zeel sem, da od teh sklepov le nekaj uresničim. Zato smo naši partijski organizaciji resno razmišljali, kaj vse bi morali ukreniti, da se nam načrti ne bi izjalovili.

Tedaj je prišel v Poljane Stane Žagar mlajši, odgovoren za mladino na Gorenjskem. Zedinili smo se, da naj nam pomaga ustanoviti tečaj za vzgojo mladih v duhu idej Osvobodilne fronte. Dogovorjeno je bilo, da bi bil tečaj v stanovanju Šubičeve družine, v zgornjih prostorih Dolinarjeve hiše, tam, kjer je sedaj pošta. Tu se je zbiralo vsak dan in skozi ves teden po enajst mladincev, njim pa je predaval Stane Žagar. Tečaj so obiskovali: Ivan Šubic, Mirko Šubic, Donat Demšar, Franc Tavčar, Franc Oman, Pavel Inglič, Ive Šubic, Jože Galičič, nekajkrat pa tudi Bine Mlakar. Na tečaju se je pokazalo, s kakšno enotnostjo podpira mladina program Osvobodilne fronte, kar nam je vlivalo pogum za prihodnje delo.

V začetku oktobra je prišel k meni Kebe in sva se ponovno razgovarjala o miniranju železniškega mostu v Medvodah. O tem miniranju sva govorila že septembra meseca. Iz Ljubljane sta prišla s tem namenom na škofjeloško področje Nace Sever in Stane Starc. Sever in Starc sta vodila 4. decembra 1941 miniranje mostu čez Ljubljanico v Preserjih pri Ljubljani. — Pri Glavnem štabu Slovenije je Stane Žagar kot njegov član prevzel odgovornost za miniranje mostov v Preserju, na progi Ljubljana—Trst in pri Medvodah. Od njega je to skrb prevzel Kebe in jo hotel z mojo pomočjo tudi izpeljati. Stvari so se zavlekle precej daleč od že prej določenih terminov. Za most čez Soro je bilo razstreliva približno 150 kg. Razstrelivo in vžigalne vrvice sta prinesla iz trdnjav na Žirovskem vrhu Rudolf Robnik in Alojzij Dolinar iz Žabje vasi. Ves ta material sta zakopala v Žabji grapi, kjer je čakal na uporabo. Ker sta samo onadva vedela, kje je shranjen, in ker sta Robnik in Dolinar 22. januarja 1942 padla pri Pavlu Kalanu, je material tam zakopan še danes. — S starcem in Severjem smo si ta most ogledali, da bi dognali, kako naj bi se ga lotili. S končnimi ugotovitvami smo bili kar malce nezadovoljni.

Da bi uspešno zrušili most, bi nas morali zavarovati in potrebovali bi sposobne ljudi, ki bi nam pri tem poslu pomagali.

S tem v zvezi moram povedati, da so se v tem času zadrževali v Polhovcu Poljanska četica in ostanki Kranjskega in Kamniškega bataljona. Tako razširjena enota je štela 42 borcev. S to enoto in pa s tistimi, ki smo jih pričakovali, da pridejo prek nemško-italijanske meje, smo nameravali akcijo izvesti. Namerno Pesjakovo sabotažno dejanje pa je načrte preprečilo. Za poveljnika omenjene razširjene enote se je prav tedaj uspelo oklicati oficirju bivše jugoslovanske vojske Jožetu Pesjaku. Poveljujoči Pesjak je po tem vse te partizane v noči med 24. in 25. oktobrom (22. oktobra je že drugič v tej jeseni zapadel sneg) prepeljal v Polhograjske Dolomite, na Koreno. Ko je bataljon zjutraj 25. oktobra prišel v Dolomite, se je Pesjak odločil, da bo odslej hodil svojo pot. Zapustil je bataljon in se v Ljubljani udingal pri organizaciji AOS (Angleška obveščevalna služba), kateri je služil že ves čas. Hkrati pa je prvo Poljansko četico zapustilo pet mož. Prihod preostalih 35 Gorenjcev pa je Notranjcem prišel prav, saj so prav tedaj pripravljali rušenje železniškega mostu pri Preserju. Kot sem že povedal, so ta most porušili 4. decembra 1941.

Tako smo ostali v Poljanski dolini brez vojske, hkrati pa se nam ni uspelo združiti z borci, ki bi morali priti čez nemško-italijansko mejo. O tej skupini mi je pripovedoval Kebe, ki je hotel dobiti za uspešen napad na železniški most pri Medvodah pomoč vseh Gorenjcev, ki so se na kakršenkoli način zbirali v Dolomitih. (Kebe se je razgovarjal o tej okrepitvi še pred Pesjakovim izdajstvom.)

Z Dolomitov je bila v resnici poslana na Gorenjsko skupina 28 borcev. Javka, kjer naj bi se dobili s kurirjem, je bila pri cerkvi na Bukovem Vrhu in to zaradi približno določenega datuma več dni vsak dan ob trinajsti uri. Na to javko sem šel v dogovorjenem času štirikrat sam, enkrat Kebe in enkrat Stane Bečan, nikdar pa nam ni uspelo vzpostaviti potrebne zveze s kurirjem. Prišli so h Kopaču. Tu jih je izdal Potiskar za 80 nemških mark. — Po vojni mi je pripovedoval Maks Trobec, cerkovnik na Bukovem Vrhu, da je bil v zvoniku nek partizan-kurir, ki je čakal na zvezo z nami. Cerkovnik mu je nosil hrano, da ni zmrznil od mraza in lakote. — Tako se je morala ta akcija kot tudi akcija z napadom na Škofjo Loko odložiti.

V zvezi s pomembnejšimi dogodki in akcijami in novembra velja omeniti, da sta se med 20. in 25. novembrom vrnila na Gorenjsko Anton Nartnik in Janez Tavčar. — Ob začetku decembra pa so bile predvidene po vsej Gorenjski likvidacije izdajalcev. Skupina partizanov je odšla in v noči na 1. december odpeljala ovaduha in izdajalca Matevža Krmelja, kovača iz vasi Na Logu.

Omeniti moram še to, da je z odhodom s Polhovca četica prenehala obstajati, ker se je razšla.

Zaprisega Poljanske čete

Ker smo se bali, da v celotnem škofjeloškem območju ne bomo uspeli na škofjeloškem posvetu sprejete sklepe uresničiti, smo se v naši partijski organizaciji odločili, da pripravimo načrt za ustanovitev lastnega bataljona. Dne 4. decembra smo komunisti v Poljanski dolini sklenili, da morajo vsi partijci in skojevci v prve bojne vrste, prav tako pa tudi ogroženi frontovci, in tako na ta način organizirati partizansko četo. Točnost tega datuma moremo podpreti s tem, da je 5. decembra poslal Kebe Maksa Kalana s posebno važnim poročilom v Ljubljano na Miklošičevo cesto.

Tako se je 6. decembra zbralo pri Pavlu Kalanu blizu dvajset prostovoljcev. Večina so bili to skojevci in mladinci iz Poljanske doline. Še danes mi je živo pred očmi predvsem njihova raznolika oborožitev, ki je bila karakteristična za poljanske prvoborce. Čeprav so bili vsi prostovoljci dobro, predvsem pa toplo in trpežno oblečeni, je omogočil razpad jugoslovanske vojske, ki je odmetavala dragoceno orožje, in bližnje mejne utrdbe, da so bili prepasani z vojaškimi jermeni, opremljeni z bombami in puškami. Na hrbtu so imeli nahrbtnike, nekateri na glavi celo čelade ter za pasom bajonete. Prvi v vrsti je bil Rudolf Robnik. Mladi junaki so se ponosno postavili v vrsto, v pozor. Tedaj sem jim govoril o boju proti fašizmu, po tem kratkem nagovoru pa so zaprisegli po partizanskem zakonu. Tako je bila opravljena prva taka uporniška svečanost v Poljanski dolini. Tega dne so prisegli naslednji tovariši:

Pavel Puc iz Hotovlje, padel 23. julija 1942 v Črnem Vrhu,
Jaka Flego iz Gorenje vasi, ustreljen julija 1942,
Ljubomir Marinković, oficir, ustreljen leta 1943,
Viktor Osredkar iz Gorenje vasi, umrl po vojni,
Milan Bajc, padel v bojih z Italijani na Nanosu julija 1942,
Pavel Inglič iz Gorenje vasi, padel v bojih na Primorskem 1945.
Pavel Inglič iz Srednje vasi, ujet in ustreljen v Begunjah 1942,
Slavko Sorli iz Gorenje vasi, še živi,
Valentin Rihtaršič, umrl po vojni,
Ivan Šubič iz Hotovlje, padel 27. decembra 1941 v bojih na Pasji ravni,
Silvo Štibelj iz Javorij, umrl po vojni,
Dominik Štibelj iz Javorij, padel v bojih za Jelovico 10. avgusta 1942,
Vinko Oblak iz Gorenje vasi, padel v bojih z Nemci v Kopačnici 3. avgusta
1942,
Janez Peternel iz Delnic, padel v bojih pri Grosupljem 1943,
Anton Dermota, ujet in ustreljen 1942,
Ivo Zupanec-Brico, padel v Okrogelski jami 22. aprila 1942,
Rudolf Robnik iz Žabje vasi, padel v bojih v Hotovlji 22. januarja 1942,
Bine Mlakar iz Gorenje vasi, padel v bojih v Lovskem Brdu 13. januarja
1943 in
Stanko Oman iz Hotovlje, padel v bojih na Mošenjski planini 13. januarja
1942.

Z orožjem v roki so se vsi ti borci zavezali s prisego, da gredo preko krvi in smrti v boj za novo življenje. Tovariši, ki so takrat pred menoj prisegli na svojo čast, da se bodo junaško borili, dokler ne bo okupator pregnan, so ostali zvesti prisegi.

V spomin na ta dan je pri Maksu Kalanu vzdida plošča z zapisom, kdaj so poljanski komunisti ustanovili svojo četo. Ploščo smo odkrili 7. decembra 1961, slavnostni govornik pri odkritju pa je bil Tomo Brejc. Zato sem trdno prepričan v to, da je začetek poljanske vstaje prav tega dne: **6. decembra 1941.**

Hkrati z odločitvijo, da osnujemo četo, smo se z Robnikom in Rihtaršičem dogovorili, da pripravimo načrt in določimo kader za vodstvo bodočega bataljona. Načrt je bil približno takle:

štab bataljona:

Rudolf Robnik, komandant,
Maks Krmelj, komisar,
Maks Kalan, namestnik komandanta
Ljubomir Marinković, operativni oficir,
Jaka Flego, intendant.

1. (Poljanska) četa :

Janez Peternel, komandir,
Franc Galičič, komisar,

1. vod: Jože Peternel, vodnik,
Ivan Šubic, politdelegat,
2. vod: Pavel Peternel, vodnik,
Silvo Štibelj, politdelegat.

2. (Gorenjevaška) četa :

Pavel Inglič, komandir,
Vinko Oblak, komisar,

1. vod: Bine Mlakar, vodnik,
Milan Bajc, politdelegat,
2. vod: Maks Krmelj, vodnik,
Janez Tavčar, politdelegat.

3. (Osliško-žirovska) četa :

Valentin Rihtaršič, komandir,
Anton Peternel, komisar,

medtem ko naj bi komandni kader po vodih določili sami.

Tako smo pripravili načrt za samostojni udar po okupatorju v dolini. Po načrtu naj bi se priključili bataljonu že vnaprej določeni prostovoljci in to sami mladi ljudje. Iz Poljan in Javorij bi prišlo približno 60 prostovoljcev, iz Gorenje vasi 40 in iz osliško-žirovske občine 60. Skupno naj bi štel Poljanski bataljon v tem času po naši zamisli 160 mož. Razen teh so bili organizirano povezani s četo kot kurirji in obveščevalci še tile tovariši: Janez Šubic iz Kremenika, bil je kurir, pozneje ujet in umorjen leta 1942 v Dachauu; kurir Jože Galičič iz Hotovlje; obveščevalka Milka Mezek iz Srednje vasi, padla je v Todražu leta 1943; kurir Franc Oman iz Hotovlje, padel je v bojih na Blegošu 3. avgusta 1942; obveščevalka Francka Galičič, prav tako pa tudi Ivanka Galičič; Maks Kalan ter Martin Pohleven, slednji je padel na Pasji ravni julija 1942. Hkrati pa smo se dogovorili tudi za zdravniško službo; zanj so bili zadolženi terenski zdravniki. Po mojem dogovoru z njimi, je do Loga skrbel za zdravstvo dr. Kocjančič iz Škofje Loke (pozneje ustreljen kot talec), od Loga do Trebije dr. Gregorčič, od Trebije do bivše jugoslovansko-italijanske meje pa žirovski zdravnik dr. Demšar (padel kot talec). Z njimi je potem sodeloval Tone Oblak.

Tako smo se pripravili za napad na Poljane, Gorenjo vas in Sovodenj oziroma Oselico.

Iz poročil, ki smo jih imeli, je bilo razvidno, da je v teh nemških postojankah malo moštva. V Poljanah je takrat bilo le osem policistov, v Gorenji vasi pa šest. To smo hoteli izkoristiti v najkrajšem možnem času.

Po izdelanem načrtu smo določili dan in uro napada. V ponedeljek 8. decembra 1941 je bil praznik, prav ta dan pa smo hoteli izkoristiti za napad. Posadki v Poljanah in v Gorenji vasi smo nameravali uničiti z nenadnim napadom z bombami, ko bi bili policisti pri večerji v gostilni.

V nedeljo zjutraj 7. decembra pa je prišla k meni Tončka Mokorel. Ko sem jo zagledal, sem že vedel, da jo je pripeljalo k meni nekaj važnega. Bila je kurirka za posebno pomembne zadeve pri gorenjskem partizanskem vodstvu. »Maks,« je rekla, »prinašam vašno naročilo. Jutri moraš priti v šolo na Bukovščici. Tam pa boš od upraviteljice zvedel, kaj te čaka. Ali prideš zanesljivo? Znaki razpoznavanja so: hruška — pozna jesen.« To je bilo vse, kar je Tončka povedala, in že je izginila po svoji določeni poti neznano kam.

Kaj sedaj? Moral sem v štab, ki je bil zame vrhovna oblast. Četa pa je morala seveda takoj v Polhovec.

Cankarjev bataljon je v noči med 7. in 8. decembrom 1941 uničil most na Praprotnem v Selški dolini

V ponedeljek 8. decembra je bil cerkveni praznik, jaz pa sem se tega dne s kolesom peljal v Škofjo Loko, od tam pa naprej v Selško dolino. V Škofji Loki sem že opazoval nenavadno razburjene obraze policistov. Čeprav mi je bila tedaj njihova reakcija nerazumljiva, sem kmalu spoznal, kje so bili vzroki za to. Ko sem zavil v Selško dolino, je pri Praprotnem močno smrdelo po oglarsko žganem dimu, hkrati pa sem na cesti zagledal polno policistov. Ponoči je zgorel leseni most čez Soro. Ob mojem prihodu so počasi ugašali poslednji goreči ogorki. Most je zažgal Cankarjev bataljon 7. decembra zvečer. Ob mojem prihodu je bil čez reko narejen že zasilni prehod. Napravili so ga iz smrekovih plovov.

Prišel sem do roba ceste, ko so me ustavili policaji in začeli spraševati, od kod sem in kam sem namenjen. Pri sebi sem imel že ponarejeno osebno izkaznico, hkrati pa sem zaradi lastne varnosti nosil s seboj kanto medu. Med je z dopisnico naročila Marija Šolar iz Dražgoš. Ta dopisnica mi je z legitimacijo vred pomagala iz policijskih krempljev.

V šoli na Bukovščici sem izvedel, da moram v breg proti Mohorju, do Kocjanovih. Ko sem tako zamišljen koračil po bregovitem kolovozu, me je nenadoma ustavil vprašujoč glas: »Stoj! Kdo si?« Tedaj sem šele opazil, da me je izza gospodarskega poslopja s puško v roki ustavil partizan.

Vstopil sem v prostorno kmečko hišo, s pozdravom »V boj!« »Za svobodo,« mi je odzdravil majhen, bolj suh človek, ki je stopil nekoliko naprej. Bil je Jože Gregorčič. Tudi z drugimi smo si krepko segli v roke. Ker je bil mrzel zimski dan, sem bil od voznje s kolesom ves premražen. Povabili so me, naj sedem k peči, na kar smo takoj začeli z delom, z razgovori. Spredej za mizo je sedel močan, širokopleč in od vseh nas starejši človek, Stane Žagar, član Glavnega štaba Slovenije, poslan na Gorenjsko, da pomaga organizirati odpor proti okupatorju. Desno od njega sta sedela Alojzij Kebe in Ivan Bertoncelj. Na njegovih levi je bil Jože Gregorčič, naprej pa so sedeli po klopek jeseniški in kranjski komunisti. Na tem uporniškem zboru nas je bilo šestnajst mladih, močnih in zdravih mož, polnih volje do dela ter obogatenih s partizansko večšino. Pogled na njihove obraze je pričal, da so se tu zbrali zreli in resni ljudje, ki se dobro zavedajo velike zgodovinske odgovornosti za svoje delo. Bili so prekaljeni komunisti, cvet Gorenjske.

Čeprav nihče ni bil pozvan s predloženim dnevnim redom, smo vendar vsi dobro vedeli, da bomo razpravljali o vstaji na Gorenjskem.

Močno me je prevzelo zanosno notranje čustvo, ko sem gledal te odločne, resne in neuklonljive obraze. Kaj takega doslej še nisem doživel. V meni je rasla neomajna vera v stvar. Med temi ljudmi sem se počutil močnega.

Bil sem srečen in zadovoljen, pa tudi ponosen, ker mi je uporniško vodstvo Gorenjske tako zaupalo.

Mirno in tiho je postalo v hiši, samo stara stenska ura je z nihalom udarjala svoj tik-tak. Predsedujoči Stane Žagar je vstal izza mize in z dvignjeno pestjo h glavi pozdravil navzoče s pozdravom: V boj!, na kar smo mu odgovorili: Za svobodo! Začel je govoriti nekako takole: »Vsi, ki smo zbrani v tej kmečki hiši, smo komunisti. KPS nam je zaupala veliko zgodovinsko nalogo. Stojimo pred veliko odločitvijo. Pogovoriti bi se morali za datum vstaje proti okupatorju na Gorenjskem. Zapiranje ljudi in nečloveško mučenje po zaporih, zverinsko ubijanje in streljanje talcev ter izseljevanje ljudi je pokazalo pravi obraz fašističnih razbojnikov na Gorenjskem. Ne moremo in ne smemo več prenašati takega poniževanja in trpljenja. Nič več jim ne smemo dovoliti, da delajo z nami kot s sužnji. Naš klic je: Stojte in zamislite se! Tu smo mi, komunisti. Odslej se bomo z vami ostreje razgovarjali! S strelnim orožjem v roki vas bomo uničevali. Vašo živo silo bomo vsepovsod razbijali z dinamitom. Z ognjem vas bomo preganjali, dokler vas dokončno ne uničimo. Prišel je čas, ko mi komunisti dvigamo bojno zastavo. Da dvignemo narod k upor, je naša dolžnost, da uporno ljudstvo povežemo v čete in udarne bataljone, da z njimi na vse mogoče načine uničujemo fašistične razbojnike. — Gremo v nov spopad, v spopad na življenje in smrt ter preko krvi v novo, svobodno življenje. Ne bom vam mnogo govoril. Ni časa za to. Stvari so jasne. Vstaja mora biti. Od danes pozivamo ljudstvo Gorenjske k upor, k vstaji. Navodila so vam dana. Vodilna mesta so vam dodeljena, kakor jih zahtevata čas in delo. Mi se sedaj razhajamo vsak na svoj teren z jasno postavljeno nalogo. Dolžnost je, da jo pošteno opravimo.«

Stane Žagar je bil pred tem več dni v Glavnem štabu Slovenije. Bil je odgovoren za porušenje mostov v Preserju in v Medvodah. Dne 4. decembra je go-

voril pred odhodom v napad iz Gorenjcev in Notranjcev sestavljeni četi v Polhograjskih Dolomitih. O uspeli akciji je med drugim poročal tudi nam. Po pogovorih se je Žagar zaradi zelo resnih razlogov odločil za prihod v Poljansko dolino. Dogovorili smo se tako, da bo prišel gorenjski štab v Poljansko dolino s Cankarjevim bataljonom med 12. in 15. decembrom, in to v Vinharje h kmetu Janezu Peternelu.

Maks Krmelj-Matija na Rovtariči maja 1944, fotografiran med konferenco gorenjskih komunistov

Pozvetovanja na Bukovščici so se udeležili: Stane Žagar, član Glavnega poveljstva Slovenije in poveljnik gorenjskega poveljstva; Jože Gregorčič, španski borec, namestnik komandanta gorenjskega poveljstva in poveljnik Cankarjevega bataljona; Ivan Bertoncelj, politični komisar Cankarjevega bataljona; Stane Žagar mlajši, odgovoren za mladino na Gorenjskem; Polde Stražišar, organizator vstaje na Jesenicah; Franc Potočnik, španski borec, organizator vstaje na Jesenicah; Tomaž Godec, organizator vstaje v Bohinju; Stane Bokal, organizator vstaje v Gorjah in okolici Bleda; Viktor Kejžar, organizator vstaje v jeseniško-radovljiškem okraju; Matija Verdnik, organizator vstaje na Koroskem, odgovoren tudi za mladino; Stane Bečan, organizator vstaje v tržiškem okraju; Avgust Barle, organizator KP in OF v Medvodah in okolici; Maks Krmelj iz Poljanske doline; Ivan Tomažin iz Selske doline; Karel Preželj, organizator vstaje pod Stolom.

V neizprosнем boju so padli skoraj vsi. Po vojni je umrl Ivan Bertoncelj-Johan, od udeležencev posveta živim samo še jaz.

Po vojni so bili od udeleženih na posvetu proglašeni za narodne heroje: Alojzij Kebe, Stane Žagar (st.), Jože Gregorčič, Matija Verdnik in Maks Krmelj.

Prihod Gorenjskega bataljona

Okrog osme ure zvečer v soboto 13. decembra je prišel iz Hotovlje Pavel Kalan s sporočilom, da so prišli. Nič drugega ni rekel kot samo to in izginil v temno noč. Noči primerno sem se oblekel in vzela orožje. Pot do Vinharjev, do kmeta Janeza Peternela je bila dolga za debelo uro hoda. Čeprav je bila že pozna ura, je bilo ob mojem prihodu na njegovem dvorišču veselo razpoloženje. V velikem 150-litrskem brzoparilniku se je kuhalo meso pravkar zaklane telice. Domača hči Malka je skrbela za to, da so večerjo za približno 70 ljudi skuhali dobro in okusno in da je vsak borec dobil dovolj veliko porcijo. V kmečki izbi so za mizo sedeli člani bataljona. Bili so izredno dobro razpoloženi. Kar samo se jim je smejalo od veselja in zadovoljstva. Povabili so me, da prisedem k njim. Komandant Gregorčič je pravkar pripovedoval, da so na poti v Poljansko dolino naleteli na nemške policiste. V petnajstminutnem boju jih je 46 padlo, le eden je ušel, nekaj pa je bilo ranjenih. Dobili so dober opomin. Takega udarca pa še niso doživeli, kar so bili naši okupatorji. Posebno pa je bilo važno še to, da je vsa njihova vojaška oprema padla v roke Cankarjevega bataljona. Z njihovim orožjem so se borci zelo dobro oborožili. Zaplenili so tudi vrsto dokumentov, pisem in dragocenih fotografij iz raznih krajev naše domovine in drugod. Nato pa smo začeli razgovore povsem vojaške narave.

V gozdovih okrog Pasje ravni je bilo več kot dvajset borcev Poljanske čete, katere smo želeli vključiti v bataljon, ki je pravkar prišel na naše področje. Nadalje sem tudi povedal, da imamo teren politično obdelan in da lahko v nekaj dneh dvignemo po našem vojaškem načrtu 150 ljudi, kar bi predstavljalo bataljon mož, ter da so kadri in vodstvo zanj pripravljene. Vsi so politično osveščeni, sposobni in zanesljivi. Ko bi bataljon organizirali in uredili, bi želeli, da

Po bitki Cankarjevega bataljona z nemško policijsko četo v Rovtu 12. decembra 1941

Padli Nemci v Rovtu

bi bil podrejen našemu političnemu vodstvu v dolini. To so bile želje Poljancev, zato sem hotel z njimi seznaniti tudi štab bataljona. Ker pa nam je bila posadka v Črnem Vrhu trn v peti, sem predlagal, da jo uničimo. Posadka je bila razmeroma majhna, štela je le približno dvanajst stražarjev. Svoje predloge sem zaključil s pripombo, da se bomo morali še večkrat sestati, zlasti v zvezi z novičenjem borcev za novi bataljon.

Vstaja se razvija

Na našem ozemlju je postajalo razpoloženje za vstajo z dneva v dan ugodnejše. Naši aktivisti so organizirano pripravljali ljudi na odhod v partizane. Dogovorili smo se, da bo za množičen odhod dan znak z vabili ali z zborovanjem. Po 18. decembru so se Robnikove patrulje razlile po vaseh in na hitro prirejale kratka zborovanja z navodili za odhod v partizane. Začel se je množični odhod mož in fantov iz vasi Hotovlje, Delnic, Podobenega, Javorij, Malenskega Vrha, Brda in od drugod. Iz teh krajev se je na izredno hiter način razširila vest o vstaji po vseh vaseh Poljanske doline. Ljudje so se zbirali v večje skupine, nosili so s seboj puške, strojnice; tisti, ki pa orožja niso imeli, so prihajali na zborna mesta s cepini, žagami, sekirami, lopatami, krampi, vilami in drugim orodjem. Po 30 do 60 mož se je povezovalo v kolone, vse pa so odhajale na pobočja Pasje ravni, tedaj pokrite z debelo plastjo snežne odeje, ne da bi na svojem pohodu storile kaj žalega okupatorjem, kar je bila velika napaka.

Iz teh ljudi je kar gorelo sovraštvo do vsiljenih tujcev, bili so sposobni, da uničijo policijska oporišča v Poljanah in v Gorenji vasi, če bi jih pri tem nekdo organiziral in vodil.

Požiganje Dražgoš 12. januarja 1942

Po podatkih, ki jih je z vso vestnostjo in natančnostjo zbral Tone Peternel-Igor (ki mi jih je ljubeznivo odstopil in za kar se mu najlepše zahvaljujem), so se ljudje odzivali pozivu na vstajo po vaseh takole (v oklepaju navajam število tistih, ki so sodelovali tudi v dražgoški bitki): Mlaka 2 (1), Zapreval 5, Četena Ravan 5, Podvrh 3, Gorenja Žetina 7, Dolenja Žetina 6, Gorenja Ravan 4 (1), Malenski Vrh 8 (2), Jazbine 5 (1), Murave 6, Javorje 24 (3), Dolenčice 9 (1), Delnice 19 (4), Podobeno 15 (2), Volča 10 (1), Lom nad Volčo 6 (1), Zakobiljek 8 (1), Lovsko Brdo 4 (1), Gorenje Brdo 11, Dolenje Brdo 12 (4), Srednja vas 6 (4), Žabja vas 5 (3), Poljane 10 (8), Predmost 5 (1), Hotovlja 35 (17), Vinharje 5 (2), Kremenik 5 (3), Bukov Vrh 15 (8), Bačne 1 (1), Gorenja vas 8 (8), Gorenja Dobrava 2 (1), Zadobje 3 (2), Dolge Njive 2 (2), Brebovnica 3, Žirovski Vrh 2 (2), Hotavlje 2, Čabrače 1 (1), Suša 2, Žiri 4 (4), Fužine 9, Podgora 3, Hobovše 8, Koprivnik 4, Podjelovo Brdo 2, Nova Oselica 2 (2), Stara Oselica 7 (4), Planina pri Polhovem Gradcu 2 (1). Iz 47 krajev poljanske občine je sodelovalo v vstaji 325 moških; 97 od njih se je udeležilo dražgoške bitke; 69 jih je padlo v enotah NOV in PO Slovenije; 21 pa jih je umrlo v taboriščih ali so bili ustreljeni kot talci.

Iz Škofje Loke in okolice je sodelovalo v poljanski vstaji 22 borcev, od tega se jih je 19 udeležilo bojev v Dražgošah, a v narodnoosvobodilni vojski jih je padlo enajst. Prav tako je sodelovalo v poljanski vstaji 18 prostovoljcev iz Selške doline, 13 od njih se je udeležilo dražgoške bitke, v partizanih pa jih je padlo deset.

V celoti je sodelovalo v poljanski vstaji 365 borcev, od teh se jih je 129 udeležilo bojev v Dražgošah, 90 pa jih je v narodnoosvobodilnem boju padlo.

Za konec bi rad poudaril, da je vstaja v Poljanski dolini zajela mnogo širši obseg, kot smo mogli načrtovati po posvetovanju komunistov v Škofji Loki 19.

novembra 1941, ko bi morali po načrtu dvigniti v škofjeloškem okolišu za bataljon novincev. Čeprav dva od treh okolišev nista dovolj spoštovala na posvetovanju sprejetih sklepov, je do vstaje le prišlo, kar priča, kakšno vzdušje je prevevalo ljudi v tem času, pa tudi, kakšna je bila sposobnost in predanost tistih, katerim je partija v tem času zaupala naloge, da bi ljudstvo povedli v narodno-osvobodilni boj. Tako je bilo mogoče, da sta Javorje in Hotovlja, vasici v poljanski občini, sodelovali v vstaji s po 24 oziroma 35 možmi.

Lahko ugotavljamo, da je bila borbena zavest prebivalstva širšega škofjeloškega okoliša visoka, kar dokazujejo tudi borci tega okoliša, ki so v decembrskih dneh 1941 čutili dolžnost, da so se vključili v vstajo, trdno odločeni, da končajo veliko bojevniško nalogo šele tedaj, ko bo s slovenske zemlje pregnan zadnji vojak okupacijskih armad.